

Kas už ką balsavo 2019 metų Lietuvos prezidento rinkimuose?

Mažvydas Jastramskis

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas
El. paštas: mazvydas.jastramskis@gmail.com

Santrauka. Šiame straipsnyje analizuojama rinkėjų elgsena 2019 m. prezidento rinkimuose. Nors jie Lietuvoje turėtų būti traktuojami kaip pirmieji (piliečiai tiesiogiai renka vykdomosios valdžios grandį, turinčių reikšmingų galių), pastaraisiais dešimtmečiais akademinėje literatūroje ši tema buvo gana apleista. Naudojantis pirmosios (po ilgo laiko) apklausos, atliktos po prezidento rinkimų akademiniam tikslams, duomenimis, siekiama išsiaiškinti, kokie rinkėjai ir motyvai slėpėsi po 2019 m. pirmojo ir antrojo prezidento rinkimų turų rezultatais. Matyti, kad Seimo rinkimuose aktualios takoskyros (tautinė ir sovietmečio) daro įtaką rinkėjų pasirinkimui ir čia. Taip pat aptinkama vertybinių takoskyrų pagal socialinį liberalumą užuomazgų. Yra retrospektyviojo balsavimo ženklų (ekonomika patenkinti rinkėjai dažniau linkę balsuoti už valdančiųjų kandidata), bet efektas nėra stiprus¹.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos prezidento rinkimai, rinkėjų elgsena, retrospektyvusis balsavimas, takoskyros.

Who voted for Whom in the 2019 Lithuanian Presidential Elections?

Summary. This article investigates voter behavior in the 2019 Lithuanian presidential elections. Even though they appear as first-order (citizens elect an executive that enjoys considerable powers), Lithuanian academic literature has rather neglected this topic in the recent decades. In this article, I employ data from a post-electoral survey conducted after the most recent presidential elections and investigate what kinds of voters and motives were hiding beneath the results of the first and second round in the 2019 presidential elec-

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Lietuvos nacionalinė rinkiminė studija 2020“ (sutartis Nr. S-LIP-19-67).

Received: 02/03/2020. Accepted: 02/04/2020

Copyright © 2020 Mažvydas Jastramskis. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

tions. Results show that the cleavages that are relevant in the Seimas elections (ethnic and evaluations of Soviet times) also influence the vote choice in the presidential elections. Analysis shows that a ideological cleavage related to social liberalism may becoming important in Lithuania. Lastly, there are signs of retrospective voting, as the voters that evaluate the economy better were more inclined to vote for the presidential candidate of the governing coalition. However, the overall effect is not strong.

Keywords: Lithuanian presidential elections, electoral behavior, retrospective voting, cleavages.

Įvadas

Nuo 1993 m. Lietuvoje piliečiai valstybės vadovą renka tiesiogiai penkerių metų kadencijai. Šalyje efektyviai veikia pusiau prezidentinis valdymo modelis². Lietuvos prezidentas turi reikšmingų formalių galių: parlamento priimtų įstatymų veto, įstatymų inicijavimas, vyriausybės sudėties tvirtinimas, svarbių valstybės pareigūnų nominavimas (su Seimo pritarimu ir (ar) tvirtinimu). Konstitucijoje numatyta, kad prezidentas kartu su vyriausybe vykdo užsienio politiką. Lyginamieji akademiniai indeksai mūsų prezidento galias priskiria prie vidutinių ar net stipresnių nei vidutinių³. Be to, Lietuvos prezidentai santykiuose su vyriausybe išnaudoja konstitucinį neapibrėžtumą ir pastaruoju dešimtmečiu jų įtaka didėjo net srityse, kurios presiden-

² Pagal 1998 m. Lietuvos Konstitucinio Teismo išaiškinimą, Lietuvoje veikia parlamentinis valdymo modelis su kai kuriais pusiau prezidentizmo būdais. Tačiau politikos mokslų literatūroje mūsų šalies valdymo forma atitinka du esminius pusiau prezidentinės sistemos bruožus (prezidentas renkamas tiesiogiai ir jis veikia šalia parlamento tvirtinamos vyriausybės) ir priskiriama būtent šiai kategorijai. Žr. Elgie R., red., *Semi-Presidentialism in Europe*, Oxford: Oxford University Press, 1998; Elgie R., Moestrup S., Wu Y., *Semi-Presidentialism and Democracy*, New York: Palgrave Macmillan, 2011; Elgie R., *Semi-Presidentialism: Sub-Types and Democratic Performance*, Oxford: Oxford University Press, 2011.

³ Sedelius T., „The Tug-of-War between Presidents and Prime Ministers: Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe“, *Örebro Studies in Political Science* 15, 2006; Andrews J. T., Bairrett R. L., „Measuring Executive Power“, *Working Paper*, 2019; Elgie R., Bucur C., Dolez B., Laurent A., „Proximity, Candidates, and Presidential Power: How Directly Elected Presidents Shape the Legislative Party System“, *Political Research Quarterly* 67 (3), 2014, p. 467–477.

tūrai nepriklauso konstituciškai, tokiose kaip ES politika⁴. Šie argumentai lemia, kad Lietuvos prezidento rinkimus traktuotume kaip pirmaeilius: piliečiai tiesiogiai renka valstybės vadovą, kuris turi reikšmingų galių ir kartu su vyriausybe įgyvendina viešąją politiką.

Nepaisant prezidento ir jo rinkimų svarbos Lietuvos politinėje sistemoje, ši tema akademinėje literatūroje, ypač apie rinkėjų elgseną, gana apleista. Po 2012 m. ir 2016 m. buvo atlikti išsamūs rinkėjų elgsenos per parlamento rinkimus tyrimai⁵, tačiau prezidento rinkimai juose neanalizuoti. Ieškant tokių studijų, tenka keltis atgal per dešimtmetį ir toliau. Ainė Ramonaitė⁶ yra aptikusi, kad savivaldybių ekonominis išsivystymas ir tautinė sudėtis buvo susijusi su parama kandidatams 2002 ir 2004 m. prezidento rinkimuose. Socialinių ir ekonominių veiksnių svarba 1997 ir 2002 m. apžvelgta geografių tyrimuose⁷. Kalbant apie individo lygmenį, reikia išskirti ankstyvuosius Rasos Ališauskienės tyrimus: juose matyti kai kurių rinkėjų socialinių savybių koreliacijos su balsavimu prezidento rinkimuose⁸. Be rinkėjų elgsenos, analizuotos prezidento rinkimų kampanijos, pavyzdžiui, iš negatyvumo⁹ ir žiniasklaidos šališkumo¹⁰ perspektyvos.

⁴ Raunio T., Sedelius T., „Shifting Power-Centres of Semi-Presidentialism: Exploring Executive Coordination in Lithuania“, *Government and Opposition* 54 (4), p. 637–660; Raunio T., Sedelius T., *Semi-Presidential Policy-Making in Europe: Executive Coordination and Political Leadership*, Cham: Palgrave Macmillan, 2020.

⁵ Jastramskis M., red., *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018; Ramonaitė A., red., *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaidžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.

⁶ Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus, 2007.

⁷ Platakis T., „Prezidento rinkimų politinės preferencijos geografija“, *Tiltai* 1, 2004, p. 37–46.

⁸ Ališauskienė R., „Prezidento rinkimai '97: rinkėjų nuostatos ir ketinimai“, *Politologija* 2 (12), 1998, p. 3–22; Ališauskienė R., „Politinės nuostatos ir rinkimai Lietuvoje“, *Politologija* 2 (18), 2000, p. 3–24.

⁹ Unikaitė I., „Negatyvumas Lietuvos prezidento rinkimų kampanijose: mobilizuoja ar demobilizuoja rinkėjus?“, *Politologija* 1 (49), 2008, p. 121–125.

¹⁰ Jastramskis D., „Šališkumo problematika nacionaliniuose dienraščiuose 2004 m. Lietuvos Prezidento rinkimų kampanijos metu 2008“, *Žurnalistikos tyrimai* 1, 2008, p. 5–24.

Apibendrinant – Lietuvos prezidento rinkimams skirtų tyrimų nėra daug. Dar mažiau tirtas pasirinkimas individo lygmeniu – kokie rinkėjai už kokius kandidatus balsavo. Viena priežasčių yra elementarus duomenų trūkumas. Be 1998 m. Lyginamosios rinkimų sistemų studijos (angl. *Comparative Study of Electoral Systems*, CSES) modulio, vėliau akademiniams tyrimams neatlikta nė viena rimtesnė apklausa. Be to, akademikų dėmesys galbūt mažėjo dėl konkurencingumo trūkumo – 2009 m. Dalia Grybauskaitė rinkimus laimėjo triuškinama persvara, surinkusi 68 proc. balsų, o 2014 m., nors ir prirėkė antro turo, jis buvo laimėtas lengvai. Be to, lietuvių polinkis rinktis nepartinius prezidentus papildomai skatina šiuos rinkimus redukuoti į patikusios asmenybės ar net konkretaus bruožo¹¹ pasirinkimą.

Visgi panašu, kad yra ir kitų su pasirinkimu koreliuojančių veiksnių: pavyzdžiui, Grybauskaitės rėmėjai yra daugiau dešiniojo profilio¹², o ankstesni tyrimai parodė ekonomikos ir tautybės įtaką¹³. 2019 m. rinkimai palankūs grįžti prie rinkėjų elgsenos prezidento rinkimuose tyrinėjimo. Pirma, šie rinkimai (bent jau pirmame ture) buvo gana konkurencingi, laimėtojas iš reitingų nepaaiškėjo. Antra, trys pirmavę kandidatai įkūnijo skirtingus politinius profilius, ir tai buvo palanku hipotezėms testuoti: premjeras Saulius Skvernelis atstovavo labiau centro kairei (bent jau pagal koalicines perskyras) ir einamajai vyriausybei, Ingrida Šimonytė buvo dešinės ir opozicijos atstovė, o Gitanas Nausėda buvo visuotinis (angl. *catch-all*) ir nepartinis (ir *de jure*, ir *de facto* – skirtingai nei kiti du, remti partijų) kandidatas. Galiausiai, po šių rinkimų buvo atlikta gana išsami apklausa.

Šiame straipsnyje analizuojama rinkėjų elgsena 2019 m. prezidento rinkimuose: kas už ką balsavo? Pirmajame skyriuje trumpai apžvelgiama literatūra apie rinkiminį elgesį (susitelkiant į prezidento rinkimus) ir aptariamos teorijos, kurios bus tikrinamos straipsnyje. Antrajame

¹¹ Viešojoje erdvėje buvo aiškinama, kad Gitanas Nausėda laimėjo rinkimus, nes jis vyras (kaip kontrastas Daliai Grybauskaitėi).

¹² Jastramskis M., „Explaining the Success of Non-partisan Presidents in Lithuania“. *East European Politics*, rengiama publikacijai, 2020.

¹³ Platakis, 2004; Ramonaitė, 2007.

skyriuje nagrinėjama, kokios rinkėjų savybės geriausiai paaiškino jų preferencijas prezidento rinkimų pirmame ir antrame ture, naudojant 2019 m. porinkiminės apklausos duomenis ir atliekant kiekybinę analizę. Šio skyriaus dalys atitinka tris pagrindines teorijas, o jo pabaigoje pateikiami analizę apibendrinantys statistiniai modeliai.

1. Kaip žmonės balsuoja prezidento rinkimuose? Teorija

Kadangi literatūros apie (Lietuvos) rinkėjų elgseną apžvalgą (kartu teorijų taikymą Lietuvos parlamento rinkimuose) galima rasti dviejų nacionalinių rinkiminių studijų monografijose¹⁴, tam daug dėmesio neskiriame ir susitelkiame į teorines implikacijas tiesioginiams prezidento rinkimams. Esminis klausimas čia – ar jie tiek skiriasi nuo parlamento rinkimų, kad reiktų visai atskirų teorijų?

Apžvelgus Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Prancūzijoje (tai Vakarų valstybės, kur prezidento rinkimų tyrimai daugiausia išplėtoti) atliktas studijas paaiškėja, kad atsakymas neigiamas. Jei prezidento rinkimai yra pirmaeiliai (juose tiesiogiai renkama vykdomosios valdžios grandis)¹⁵, tai juose ir taikomas įprastas didysis teorijų trejetas: socialinis statusas (takoskyros), partinė tapatybė (socialinis psichologinis prisirišimas) ir racionalus (retrospektyvus) balsavimas. Žinoma, čia svarbu ir politinių sistemų specifika. Dėl dvipartinės sistemos JAV prezidento rinkimai tampa už demokratų ir respublikonų stovinčių partinių tapatybių ir socialinių takoskyrų kova¹⁶, o tai, kad

¹⁴ Ramonaitė, 2014 (red.); Jastramskis, 2018 (red.).

¹⁵ Reif K., Schmitt H., „Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results“, *European Journal of Political Research* 81 (1), 1980, p. 3–44.

¹⁶ Campbell A., Converse P. E., Warren E. M., Stokes D., *The American Voter*, New York: John Wiley and Sons, 1960; Lewis-Beck M., Jacoby W. G., Norpoth H., Weisberg H. F., *The American Voter Revisited*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2008; Achen C. H., Bartels L. M., *Democracy for Realists*, Princeton: Princeton University Press, 2016; Abramowitz A. I., Webster S., „The Rise of Negative Partisanship and the Nationalization of U.S. Elections in the 21st century“, *Electoral Studies* 41, 2016, p. 12–22.

prezidentas vadovauja vyriausybei, sudaro prielaidas retrospektyviajam (visų pirma pagal ekonomiką) balsavimui¹⁷. Nors Prancūzijoje prezidentas konstituciškai nėra vyriausybės galva, *de facto* jis įprastai (išskyrus sugyventinio laikotarpius, kurie pasitaikė tris kartus) vadovauja valdantiejiems. Todėl tyrimai ir čia rodo ekonomikos įtaką elgsenai prezidento rinkimuose¹⁸. Taip pat, nors Prancūzijoje partijų organizacijos ir yra gana nestabilios, socialinės rinkėjų savybės (takoskyros, siejamos su kaire ir dešine) gana gerai leidžia paaiškinti rinkėjų pasirinkimą balsuojant už prezidentą¹⁹, o ideologinės politikos tradicijos į vertybinius profilius, pagal kuriuos (racionaliai) renkasi piliečiai, sustato ir naujus politikus²⁰.

Toliau straipsnyje bus aptariamos šios teorijos. Susitelkimas į jas reiškia, kad čia plačiau neanalizuojami rinkimų kampanijos efektai ir lyderių įvaizdžio problematika (tam reiktų atskiro tyrimo ir surinkti duomenis, kas gerokai išeitų už šio sumanymo ribų). Straipsniu siekiama išsiaiškinti ar, šalia politinės reklamos (negatyvios ar pozityvios) ir asmenybių (nepartinių), Lietuvos prezidento rinkimuose yra kitų objektyvių (klasikinių) rinkėjų elgseną lemiančių (su ja koreliuojančių) veiksnių. Be to, dėl lyderių reikia pasakyti: ir Lietuvoje atliekamais tyrimais aptinkama, kad rinkėjų simpatijos lyderiams yra veikiamos partinės tapatybės ir takoskyros (tautinis statusas, sovietmečio vertinimas, pajamos)²¹.

¹⁷ Campbell et al., 1960; Lewis-Beck M. S., Stegmaier M., „Economic Determinants of Electoral Outcomes“, *Annual Review of Political Science* 3, p. 183–219; Lewis-Beck M. S., Stegmaier M., „The VP-function Revisited: A Survey of the Literature on Vote and Popularity Functions after over 40 Years“, *Public Choice* 157 (2/3), 2013, p. 367–385.

¹⁸ Lewis-Beck M. S., red., *The French Voter: Before and after the 2002 Elections*, Houndmills: Basingstoke, 2004.

¹⁹ Ibid.; Mayer N., „From Jean-Marie to Marine Le Pen: Electoral Change on the Far Right“, *Parliamentary Affairs* 66 (1), 2013, p. 160–178.

²⁰ Gougou F., Persico S., „A New Party System in the Making? The 2017 French Presidential Election“, *French Politics* 15 (3), 2018, p. 322–339.

²¹ Kavaliauskaitė J., „Simpatijų politiniams lyderiams galvosūkis: ar svarbios asmeninės politikų savybės?“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 179–201.

Grįžtant prie didžiųjų teorijų, lieka klausimas – ar jos iš viso prasmingos tokiai pusiau prezidentinei valstybei kaip Lietuva, kurioje prezidentas nevadovauja vyriausybei (nei *de jure*, nei *de facto*) ir dažniausiai būna nepartinis (o jei ir nebūna, pagal Konstituciją turi atsakyti narystės)? Ankstesni tyrimai, nors ir fragmentiški, rodo, kad prasmingos. Matyti, kad Rolandui Paksui ir Kazimierai Prunskienei labiau sekėsi ekonomiškai silpnesniuose regionuose²² – tai reiškia, kad rinkėjai dalį atsakomybės už ekonomiką permeta į prezidento rinkimus. Taip pat yra pagrindo įtarti, kad nepartiniai kandidatų statusai maskuoja tam tikras partinės tapatybes – pavyzdžiui, Lietuvos demokratinės darbo partijos rinkėjai labiau mėgo Artūrą Paulauską, centristai ir liberalai – Valdą Adamkų, o dešiniųjų pažiūrų (konservatorių ir liberalų) rinkėjai – Dalią Grybauskaitę²³. Todėl tikrai verta pagrindines teorijas panagrinėti detaliau: toliau aptariame kiekvieną jų ir implikacijas 2019 m. rinkimams atskirai.

Partinės tapatybės sąvoka Lietuvoje yra gana komplikuota. Nors daliai rinkėjų ji yra būdinga, kartu tyrimai rodo, kad tapatybė yra labai lanksti²⁴. Lietuviai be didesnių skrupulų keičia partines tapatybes: pavyzdžiui, tarp 2012 ir 2016 m. Seimo rinkimų labai sumažėjo žmonių, kurie sau artima laikė Darbo partiją, skaičius, o atitinkamai besitapatinančių su valstiečiais ir žaliaisiais padaugėjo. Visgi yra dvi konstantos. Pirma, Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) rinkėjai turi gana stabilią tapatybę (jų skaičius tarp rinkimų kinta nedaug), kuri pasireiškia ir lojaliu balsavimu. Antra, tos pačios partijos atžvilgiu dalis kitų rinkėjų turi negatyvią tapatybę – nuosekliai balsuoja prieš konservatorius.

Tai turi porą implikacijų šiems rinkimams. Pirma, galime tikėtis, kad Ingrida Šimonytė, kaip nepartinė *de jure*, tačiau *de facto* TS-LKD

²² Ramonaitė, 2007.

²³ Jastramskis, 2020.

²⁴ Ramonaitė A., Jastramskis M., „The Logic of “Floating”: Individual Electoral Volatility in Lithuania“. Rengiama publikacijai, 2019.

pirminius rinkimus laimėjusi ir partijos remta kandidatė, turėjo sutraukti partinę tapatybę turinčių konservatorių balsus. Antra, kadangi antrasis turas išspraudė į pasirinkimą tarp TS-LKD ir ne TS-LKD kandidato, jame kitų kandidatų balsai turėjo atitekti Gitanui Nausėdai. Iš agreguoto lygmens spėjame, kad taip ir įvyko, tačiau reikėtų įsitikinti, ar taip yra ir su individo lygio duomenimis. Šį lūkestį paskatina ne tik partinės tapatybės (ar apskritai politinių simpatijų), bet ir erdvinio balsavimo logika – Seimo rinkimų antrame ture įprastai pranašumą turi centro poziciją užimantis veikėjas²⁵.

Nors 2019 m. rinkimuose nedalyvavo pareigas einantis prezidentas, kuris pagal retrospektyviojo balsavimo logiką turėtų „atsakyti“ (rinkėjai už ekonomiką arba baudžia, arba apdovanoja valdančiuosius), jie gana palankūs dėl Sauliaus Skvernelio veiksnio. Kaip premjeras, kuris nusprendė kandidatuoti, jo kandidatūra atveria galimybę patikrinti, ar ekonominis balsavimas iš vyriausybės persikelia į prezidento rinkimus. Remiantis šia teorija yra pagrindo tikėtis, kad būtent Skverneliui būtų palankesni rinkėjai, kuriems atrodė, kad Lietuvoje ekonomika valdant valstiečių ir žaliųjų vedamai koalicijai gerėja. Kiek sunkiau teoriškai apibrėžti kandidatą, kuriam turėjo būti palankesni ekonomiką prasčiau vertinantys rinkėjai. Vakaruose tokią nišą natūraliai užimtų opozicijos kandidatas (mūsų atveju Šimonytė), tačiau Vidurio ir Rytų Europos regiono tyrimai rodo šių šalių rinkėjų polinkį atsakomybę suversti ne tik vyriausybei, bet ir visam parlamentui²⁶. Tada iš nepatenkintųjų ekonomika laimi politikai, kurie yra nauji ir nesusię su partine sistema: tokių profilių atitiktų Nausėda.

Ankstesnių tyrimų duomenimis, Lietuvoje stipriausiai veikia sovietmečio ir tautinė takoskyros. Rinkėjų preferencijoms įtaką anksčiau darė ir religija, tačiau jos svarba, silpnėjant krikščionių demo-

²⁵ Jastramskis, 2018 (red.).

²⁶ Roberts A., „Hyperaccountability: Economic Voting in Central and Eastern Europe“, *Electoral Studies* 27 (3), p. 533–546; Jastramskis M., Kuokštis V., Baltrukevičius M., „Retrospective Voting in Central and Eastern Europe: Hyper-accountability, Corruption or Socio-economic Inequality?“, *Party Politics*, 2019, p. 1–13.

kratų partijoms, sumažėjo. Partijų pasirinkimą taip pat leido prognozuoti gyvenamoji vieta ir amžius, ypač vėlesniuose rinkimuose²⁷. Prezidento kandidatai specifiškai netaikė į konkrečias takoskyras, tačiau būta detalių, kurios galėjo tam tikroms visuomenės grupėms signalizuoti, kas yra jų atstovai. Skvernelis apie savo sprendimą kandidatuoti paskelbė nedideliame Rusnės miestelyje, susitikime su vietos bendruomene. Viešojoje erdvėje politikos apžvalgininkai jį matė kaip regionų, mažiau pasiturinčių žmonių kandidatą. Kita vertus, Šimonytė buvo matoma labiau kaip jaunesnių, progresyvesnių, liberalesnių žmonių atstovė. Jos sąsajos su TS-LKD ir dešine turėjo siųsti aiškia žinią sovietmečio takoskyroje. Nors kurį laiką dešinei buvo priskiriamas ir Nausėda, kandidatui atsisakius dalyvauti TS-LKD pirminiuose rinkimuose, būtų sunku jam rasti aiškia vietą Lietuvos politinių takoskyrų lauke. Tai buvo veikiau visuotinis (angl. *catch-all*) politikas, besiorientuojantis į visas grupes.

Toki Nausėdos profilį paremia ir deklaruotos vertybės. Pagal atsakymus į projekto „Mano balsas“ anketą, vertinant socialinį liberalumą, jo vidutinė pozicija buvo centre. Gana arti randame ir Skvernelį, šiek tiek pasislinkusį į konservatyvumą ir tradiciją. Kiek labiau išsiskyrė Šimonytė, kurios vidutinė pozicija buvo aiškiau orientuota į asmens pasirinkimo laisvę. Pavyzdžiui, visų kandidatų nuomonė apie abortus buvo tokia pati (greičiau sutiko su moters teise apsispręsti), tačiau juos diferencijavo tos pačios lyties asmenų santuokų klausimas – Skvernelis visiškai nesutiko, Nausėda greičiau nesutiko, o Šimonytė laikėsi neutralios pozicijos ir palaikė partnerystės institutą. Vertinant ekonominius klausimus, abu antrojo turo dalyvius randame arti centro (Nausėda šiek tiek pasislinkęs į kairę, Šimonytė į dešinę), o Skvernelio pažiūrų vidurkį – aiškiau į kairę. Apibendrinant – skirtumai tarp pagrindinių trijų kandidatų pagal jų vidutines pozicijas, vertinant atsakymus apie ekonomiką ir socialinius reika-

²⁷ Ramonaitė, 2014 (red.); Jastramskis, 2018 (red.).

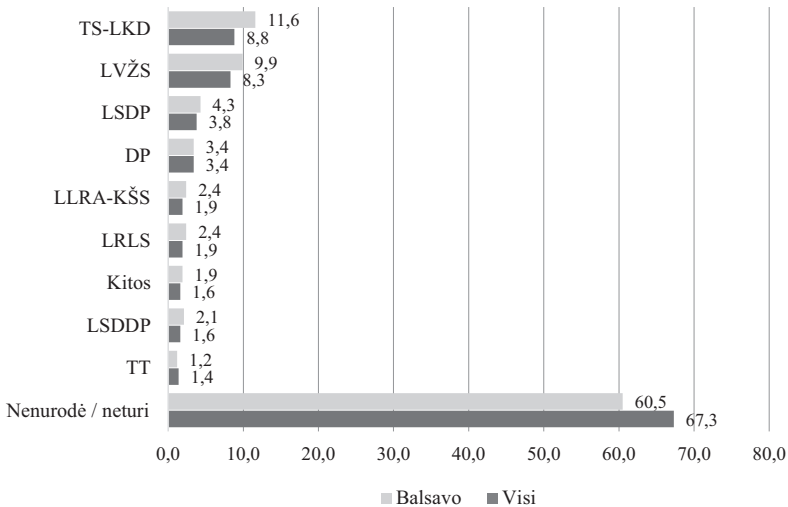
lus, buvo nedideli su dviem išimtimis: Skvernelis labiau orientavosi į reguliuojamą rinką ekonomikoje, o Šimonytė į liberalias vertybes socialiniuose klausimuose. Nausėda neišsiskyrė nė vienoje dimensijoje. Daugiau informacijos apie kandidatų vertybes galima rasti „manobalsas.lt“.

2. Kas už ką balsavo 2019 metų prezidento rinkimuose? Analizė

Šiame skyriuje analizuojami reprezentatyvios apklausos, atliktos po 2019 m. prezidento rinkimų antrojo turo pagal projekto „Lietuvos nacionalinė rinkiminė studija 2020“ užsakymą, duomenys (vykdė „Norstat“, imtis 1 015 respondentų). Priklausomieji kintamieji yra balsavimas pirmame ir antrame ture. Pirmame ture pasirinkimą susiauriname iki pagrindinių trijų kandidatų. Viena vertus, pirmame ture už juos kartu balsavo 81,83 proc. rinkėjų, niekas kitas negavo daugiau kaip 5 proc. Kita vertus, analizę apriboja ir patys duomenys – į apklausą pateko nedaug likusių kandidatų rėmėjų (31 balsavęs už Vytenį Andriukaitį, 25 už Arvydą Juozaitį, kitų dar mažiau), tad juos įtraukiant nukentėtų išvadų validumas.

2.1. Partinė tapatybė ir simpatijos

Nors Lietuvoje partinės tapatybės greitai kinta, reikia įsivertinti, kokia situacija buvo po 2019 m. prezidento ir Europos Parlamento rinkimų. Iš 1 pav. matyti, kad labai didelė dalis lietuvių neturėjo partijos, kuri jiems artima arba artimesnė nei kitos. Pirmauja TS-LKD ir LVŽS, kiekviena turinti apie 8 proc. balsų. Taip pat matyti, kad prezidento rinkimuose žmonių, kurių partinė tapatybė aiški, buvo kiek daugiau – iš anksčiau žinoma, kad patinkančios partijos turėjimas skatina ateiti balsuoti. Tačiau, nepaisant to, žiūrint į bendrus skaičius matyti, kad absoliuti dauguma rinkėjų neturėjo artimos partijos.



1 pav. *Kokiai partijai respondentai jaučiasi artimi (artimesni nei kitoms), proc.*

Kaip šie žmonės balsavo? Kadangi daugelio partijų artimų šalininkų skaičius yra mažas, į 1 lentelę įtraukėme tik tas grupes, kurių dydis (N) siekia bent 20 respondentų. LVŽS ir TS-LKD atvejais matyti partinės tapatybės įtaka – absoliuti dauguma respondentų, kaip artimas nurodė šias partijas, rinkosi jų keltus kandidatus. Tačiau ši įtaka turi ribas. Apie ketvirtadalį TS-LKD ir apie trečdalį LVŽS rėmėjų rinkosi kitus kandidatus; Nausėda gavo atitinkamai po 20 ir apie 18 proc. jų balsų (apytiksliai). Ir taip, lyginant su ankstesniais parlamento rinkimais, susitraukusi LSDP šalininkų bazė nesusivienijo aplink Vytenį Andriukaitį – už jį balsavo vos apie 13,3 proc. šios grupės (1 lentelėje neparodyta), apie pusę jų rinkosi Nausėdą. Įdomu, kad antra po TS-LKD rinkėjų grupė, pagal balsus už Šimonytę, buvo neturintys tapatybės. Visgi absoliučiais skaičiais čia ryškiai pirmavo Nausėda, susirinkęs apie pusę „nepartinių“ balsų.

1 lentelė. Partinė tapatybė ir balsavimas pirmame prezidento rinkimų ture, proc.

	LVŽS (N = 69)	LSDP (N = 29)	TS-LKD (N = 78)	DP (N = 29)	Neturi arba nenurodė (N = 409)
Nausėda	20,3	51,7	17,9	50,0	49,6
Šimonytė	2,9	10,3	75,6	4,2	23,7
Skvernelis	63,8	17,2	3,8	12,5	13,2
Kita	13,0	20,7	2,6	33,3	13,4
Iš viso	100	100	100	100	100

Galime patikrinti, ar tai keičiasi, jeigu vietoj partinės tapatybės imame, už ką balsuota Europos Parlamento rinkimuose. Čia galima įtraukti daugiau partijų. Iš esmės rezultatai išlieka tokie patys, bet dar pamažėja už Skvernelį balsavusių LVŽS rėmėjų procentas (56,6) ir padidėja – už Nausėdą balsavusiųjų LSDP (58,9). Nors rinkimuose dalyvavo Valdemaras Tomaševskis, apie trečdalį Lietuvos lenkų rinkimų akcijos-Krikščioniškų šeimų sąjungos (LLRA-KŠS) rinkėjų visgi parėmė Nausėdą. LLRA-KŠS buvo vienintelė partija, iš kurios rėmėjų nė vienas nebalsavo už Šimonytę; kita vertus, ją rinkosi bent pusė Aušros Maldeikienės komiteto ir Liberalų sąjūdžio (LRLS) elektorato.

2 lentelė. Balsavimas Europos Parlamento rinkimuose ir prezidento rinkimų pirmame ture, proc.

	LVŽS (N = 76)	TS-LKD (N = 98)	LSDP (N = 73)	DP (N = 40)	LLRA-KŠS (N = 22)	LSDDP (N = 24)	Maldeikienės ko- mitetas (N = 27)	LRLS (N = 31)
Nausėda	27,6	21,4	58,9	52,5	36,4	50,0	29,6	38,7
Šimonytė	5,3	71,4	21,9	17,5		20,8	51,9	51,6
Skvernelis	56,6	3,1	8,2	15,0	9,1	12,5	3,7	
Kita	10,5	4,1	11,0	15,0	54,5	16,7	14,8	9,7
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100	100

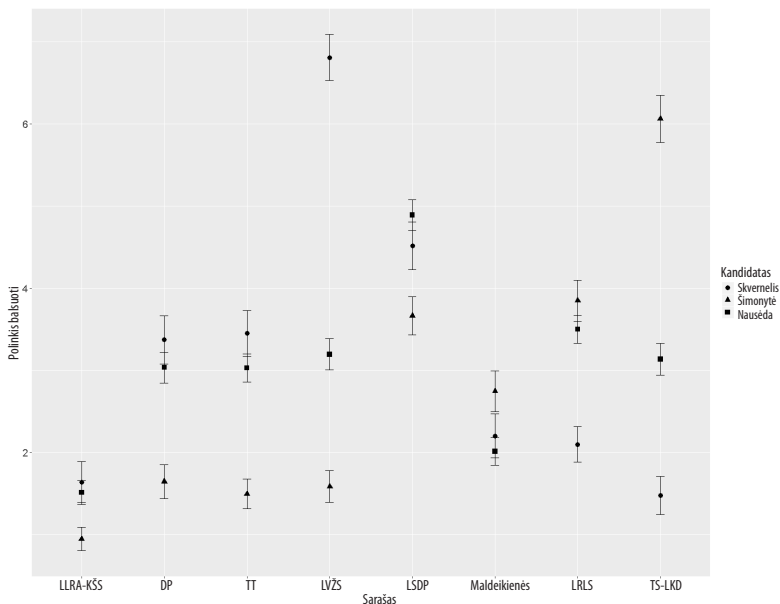
Kaip šie balsai persiskirstė antrame ture? Iš 3 lentelės matyti, kad Šimonytė savo balsų taupyklės beveik nepasipildė – be to, už ją balsavusių TS-LKD rinkėjų procentas net pamažėjo nuo 71,4 iki 66 proc. Absoliuti dauguma kitų partijų (išskyrus LRLS ir Maldeikiėnės komitetą, kurie pasiskirstė daugmaž tolygiai) rinkėjų – 100 proc. LLRA-KŠS, 95 proc. LVŽS, bent 80 proc. visų kitų – perėjo į Nausėdos pusę. Taigi partinės tapatybės, kas susiję su TS-LKD elektoratu, argumentas pasitvirtina tik iš dalies: tapatybė nebuvo pakankama išlaikyti trečdaliui konservatorių rinkėjų. Kita vertus, antrojo turo balsavimas prieš konservatorius pasitvirtina – beveik visi kitų kandidatų balsai perėjo Nausėdai.

3 lentelė. Balsavimas Europos Parlamento rinkimuose ir prezidento rinkimų pirmame ture, proc.

	LVŽS (N = 85)	TS-LKD (N = 106)	LSDP (N = 77)	DP (N = 45)	LLRA-KŠS (N = 25)	LSDDP (N = 26)	Maldeikiėnės komitetas (N = 28)	LRLS (N = 33)
Nausėda	95,3	34,0	85,7	82,2	100,0	80,8	42,9	48,5
Šimonytė	4,7	66,0	14,3	17,8		19,2	57,1	51,5
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100	100

Iki šiol politines simpatijas matavome per dichotomijas – arba respondentas turi tapatybę, arba ne, ar balsavo už partiją. Tačiau politiniai polinkiai gali būti laipsniški: rekomenduojama nagrinėti paramą partijai pasitelkus rangų skalės kintamuosius, kurie rodo, kiek žmogus linkęs balsuoti už tam tikrą partiją. Tai polinkio balsuoti (angl. *propensity to vote*) kintamieji: 0 – visiškai netikėtina, kad respondentas balsuotų už tam tikrą partiją, 10 – labai tikėtina, kad balsuotų. 2 pav. pateikti trijų pagrindinių kandidatų elektorato šių kintamųjų (atitinkamai pagal kiekvieną partiją) vidurkiai (su 95 proc.

pasikliautiniais intervalais, pirmojo turo duomenys). Jie rodo, kiek atitinkamo kandidato rinkėjai linkę balsuoti už kokias partijas.



2 pav. *Trijų kandidatų elektorato polinkis balsuoti už partijas prezidento rinkimuose (vidurkiai su 95 proc. pasikliautiniais intervalais)*

Kaip ir galima tikėtis, Skvernelio elektoratas išsiskiria dideliu polinkiu balsuoti už LVŽS (vidurkis 6,8), o Šimonytės – už TS-LKD (vidurkis 6,1). Vienintelis kitas vidurkis, kuris peržengia skalės vidurį bent pasikliautiną intervalo viršutinėje riboje, yra Nausėdos elektorato polinkis balsuoti už LSDP (4,9) – tai vėl rodo, kad simpatizuojantieji socialdemokratams rinkosi šį kandidatą. Be to, Nausėdos elektoratas užima savotišką centro poziciją. Jo rinkėjai labiau linkę balsuoti už LVŽS nei Šimonytės, bet mažiau nei Skvernelio; ir atvirkščiai, jie labiau balsuotų už TS-LKD nei Skvernelio rinkėjai (bet mažiau nei Šimonytės). Nors nė vieno kandidato rėmėjai nėra itin linkę balsuoti už DP ir TT (ir labai nelinkę už LLRA-KŠS), vidurkiai nesiekia 4, tačiau

įdomu pažymėti, kad Nausėdos rėmėjai (bendrumas su Skverneliu) į šias partijas žiūri kiek palankiau. Kita vertus, liberalų atveju Nausėdos rėmėjai į šią partiją žiūri palankiau (bendrumas su Šimonyte) nei Skvernelio. Apibendrinant – už Nausėdą balsavo nuosaikesni, mažiau į poliarizuotas politines simpatijas linkę Lietuvos rinkėjai.

Papildomai įdomu panagrinėti respondentus, kurie balsavo už TS-LKD, tačiau antrame ture nesirinko Šimonytės: teoriškai galime tikėtis, kad tai nebuvo „tvirti“ TS-LKD rėmėjai. Tačiau statistiškai reikšmingu skirtumu tarp jų nėra: polinkis balsuoti už TS-LKD tarp šių dviejų grupių beveik identiškas ir didelis (8,5 tarp TS-LKD rinkėjų, balsavusių už Šimonytę, ir 8,4 tarp nebalsavusių už ją). Tai galbūt rodo, kad daliai TS-LKD rėmėjų neįtikio pati Šimonytės, kaip partijos atstovės, kandidatūra (ar tiesiog labiau patiko Nausėdos kandidatūra). Kita vertus, Šimonytė pritraukė nemažai rinkėjų iš kitur – net 57,6 proc. ją parėmusių antrame ture nebalsavo už TS-LKD rinkimuose į Europos Parlamentą, o ir šių respondentų polinkis balsuoti už šią partiją nebuvo didelis (vidurkis 4,1). Taigi partinė tapatybė rinkimuose veikė tik iš dalies – trečdalis tvirtų TS-LKD rinkėjų balsavo už Nausėdą, o Šimonytės asmuo pritraukė rinkėjų, kurie ypatingų simpatijų TS-LKD nejaučia.

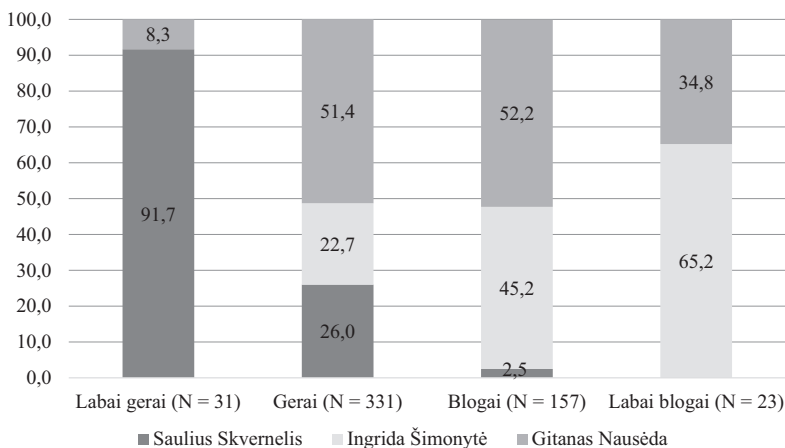
2.2. Retrospektyvusis balsavimas

Retrospektyviojo balsavimo teorija tikisi, kad žmonės balsuos pagal tai, kaip vertina valdžios darbą. Daroma prielaida, kad rinkėjai valdžią laiko atsakinga už ekonomiką. Įprastai tyrimuose geriausiai veikia visuomeninis ekonominis balsavimas – kai su politinėmis preferencijomis geriau koreliuoja šalies ekonomikos, o ne individualių pajamų vertinimas. Pastaruoju metu tokiuose tyrimuose atkreipiamas dėmesys, kad svarbu ir korupcija bei pajamų nelygybė, ypač Vidurio ir Rytų Europoje²⁸. Aktualumo šiems rodikliams suteikia ir 2019 m.

²⁸ Klačnja M., „Corruption and the Incumbency Disadvantage: Theory and Evidence“, *The Journal of Politics* 77 (4), 2015, p. 928–942; Sikk A., Hanley S., „Economy, Corruption or Floating Voters? Explaining the Breakthroughs of Anti-establishment Reform Parties in Eastern Europe“, *Party Politics* 22 (4), 2016, p. 522–533; Jastramskis, Kuokštis, Baltruškevičius, 2019.

prezidento rinkimų kontekstas: Lietuvoje pradėta dažniau kalbėti apie ekonominę nelygybę, o valdančiųjų kandidatas Skvernelis akcentavo kovą su korupcija.

Tai, kaip žmonės vertino Sauliaus Skvernelio vyriausybės darbą 2016–2019 m., statistiškai reikšmingai susiję su balsavimu pirmajame ture (3 pav.). Tokia tendencija atitinka retrospektyviojo balsavimo lūkesčius. Nors žmonių, kurie vyriausybę vertino labai gerai, apklausoje buvo nedaug, beveik visi jie rinkosi Skvernelį. Premjeras dar gavo apie 26 proc. tų rinkėjų, kurie vyriausybės darbą vertino labiau gerai, balsų, o iš blogai vyriausybę vertinusių už jį nebalsavo beveik niekas. Be to, kuo blogiau žmonės vertino vyriausybę, tuo daugiau buvo balsavusių už opozicijos atstovę Šimonytę. Kita vertus, balsavimas už Nausėdą su vyriausybės vertinimu buvo mažai susijęs – Nausėda gavo daugiausia balsų ir tų, kurie vertino labiau blogai (52 proc.), ir tų, kurie linko į gerą vertinimą (51,4 proc.).



3 pav. *Sauliaus Skvernelio vyriausybės darbo 2016–2019 m. vertinimas ir balsavimas pirmajame prezidento rinkimų ture (stulpelio procentai)*

Respondentų taip pat klausta, kaip jie vertina ekonomikos, korupcijos ir nelygybės kitimą per pastaruosius 12 mėnesių. 4 lentelėje pateikta, už ką balsavo (iš pirmųjų trijų kandidatų) pirmajame

ture atitinkamai šiuos rodiklius vertinę žmonės. Skvernelio atveju skaičiai iš esmės atitinka retrospektyvųjį balsavimą. Daugiausia už jį balsavusiųjų buvo tarp tų, kurie manė, kad ekonomika gerėjo (21,7 proc., palyginti su 12,9 proc. tų, kurie manė, jog ekonomika blogėjo). Lyginant prasčiausiai ir geriausiai vertinusias grupes, panašūs skirtumai yra ir kalbant apie korupciją, ir apie nelygybę. Visgi, nors ir atitinka teorijos lūkesčius, šie skirtumai nėra dideli. Be to, apskritai nė vienas ryšys nėra statistiškai reikšmingas ties 0,05 riba. Todėl bent iš šių duomenų negalime teigti, kad kurio nors iš rodiklių vertinimas (skirtingai nei bendros vyriausybės veiklos) reikšmingai paveikė prezidento rinkimų rezultatus.

4 lentelė. Retrospektyvusis balsavimas prezidento rinkimų pirmajame ture (stulpelio procentai)

	Ekonomika per pastaruosius 12 mėnesių		
	Pablogėjo	Nepasikeitė	Pagerėjo
Nausėda	48,4	42,8	39,4
Šimonytė	17,7	29,1	24,9
Skvernelis	12,9	15,6	21,7
	Korupcija per pastaruosius 12 mėnesių		
	Padidėjo	Nepasikeitė	Sumažėjo
Nausėda	42,0	42,5	40,4
Šimonytė	26,0	26,7	26,9
Skvernelis	13,0	18,3	19,9
	Nelygybė per pastaruosius 12 mėnesių		
	Padidėjo	Nepasikeitė	Sumažėjo
Nausėda	44,6	40,2	36,1
Šimonytė	24,5	28,5	25,0
Skvernelis	17,3	15,8	25,0

Anksčiau Lietuvoje per prezidento rinkimus kalbėta apie dvi Lietuvos – gal antrame ture pasirinkimai geriau diferencijavosi? Visgi iš kovos pasitraukus Skverneliui, kuris labiau traukė patenkintųjų vyriausybės veikla balsus, daugiausia šių balsų atiteko Nausėdai (žr. praė-

jusį skyrių) ir ekonominio balsavimo įtaka buvo dar mažiau matoma (5 lentelė). Nausėda pritraukė kiek daugiau ekonomiką vertinusių blogai ir maniusių, kad nelygybė didėjo, balsų, tačiau skirtumai nedideli ir statistiškai nereikšmingi. Taigi ir antrame ture ekonominis balsavimas mažai prisidėjo prie galutinių rezultatų: už Nausėdą realiai balsavo visos rinkėjų grupės, ir patenkintos tirtais rodikliais, ir nepatenkintos.

5 lentelė. *Retrospektyvusis balsavimas prezidento rinkimų pirmajame ture (stulpelio procentai)*

	Ekonomika per pastaruosius 12 mėnesių		
	Pablogėjo	Nepasikeitė	Pagerėjo
Šimonytė	17,7	27,4	24,2
Nausėda	82,3	72,6	75,8
	Korupcija per pastaruosius 12 mėnesių		
	Padidėjo	Nepasikeitė	Sumažėjo
Šimonytė	29,0	23,9	26,1
Nausėda	71,0	76,1	73,9
	Nelygybė per pastaruosius 12 mėnesių		
	Padidėjo	Nepasikeitė	Sumažėjo
Šimonytė	22,4	28,1	27,3
Nausėda	77,6	71,9	72,7

2.3. Socialinės ir vertybinės takoskyros

Skirtingai nei retrospektyvusis balsavimas, kuris pabrėžia valdžios atskaitomybę už darbus, socialinių takoskyrų teorija akcentuoja atsotovavimą elektorato grupėms. Ar rinkėjų socialiniai, demografiniai bruožai Lietuvos prezidento rinkimuose svarbūs? Ar į juos persikelia parlamento rinkimuose aktualios takoskyros, visų pirma, etninė ir sovietmečio?

6 lentelėje pateikti procentai, kiek ir kokių socialinių grupių (atskirai pagal kriterijus) atstovų balsavo už kokius kandidatus pirmajame ture (vėl apsiribojame pirmais trimis). Matome, kad lytis darė mažai įtakos galutiniams rezultatams – kandidatų gautų balsų pro-

porcijos tarp vyrų ir moterų yra panašios. Apklausoje už Nausėdą balsavę dažniau nurodė vyrai (51,5 proc.) nei moterys (47,3 proc.), bet šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas. Nedaug įtakos rinkėjų pasirinkimui turėjo pajamos ir religija. Šimonytę apklausoje kiek labiau rėmė gaunantys didžiausias pajamas, o Skvernelį ši grupė rėmė kiek mažiau, bet šie skirtumai nereikšmingi.

Kita vertus, pastaruosiuose Seimo rinkimų tyrimuose stipriausiai veikusios socialinės takoskyros – amžius, tautybė ir sovietmetis – statistiškai reikšmingai su balsavimu susijusios ir šiuose prezidento rinkimuose. Įdomu, kad efektai geriausiai matomi žvelgiant į Skvernelio ir Šimonytės elektoratus. Aiški koreliacija tarp amžiaus ir premjero kandidatūros palaikymo – kuo vyresni rinkėjai, tuo jų daugiau balsavo už Skvernelį, o vyriausios (28,7 proc. už Skvernelį) ir jauniausios (6,5 proc.) grupių parama skiriasi net keturis kartus. Su Šimonytės balsais amžiaus ryšys nėra tiesioginis, tačiau ją kur kas stipriau rėmė rinkėjai iki 39 metų (39–40 proc. balsų), o nuo 40 metų skirtumai apsilýgina. Nausėdos palaikymas itin nesiskiria, svyruoja tarp grupių statistinio reikšmingumo ribose.

Imant visus pirmojo turo kandidatus, didžiausia tautybės įtaka matoma Valdemaro Tomaševskio paramai (neparodyta): už jį balsavo 24,1 proc. nelietuvių ir vos 0,2 proc. lietuvių. Tačiau tautybė reikšminga ir imant tik tris pagrindinius kandidatus. Išsiskiria Šimonytė, kuri tarp nelietuvių buvo nepopuliari ir gavo vos 6,7 proc. balsų (palyginti su 32,1 proc. lietuvių balsų). Ir atvirkščiai, Skvernelis santykinai daugiau išlošė tarp nelietuvių, iš kurių už jį balsavo apie 37,8 proc. (palyginti su 19,1 proc. lietuvių). Nausėda buvo gana apylygiai remtas abiejų grupių.

Sovietmečio atveju matyti tiesioginė koreliacija su Skverneliui atiduotais balsais – kuo blogiau vertinamas gyvenimas tuo laikotarpiu, tuo mažesnė parama jam. Parama Šimonytei koncentravosi tarp antisovietinių pažiūrų, kitose dviejose grupėse jai sekėsi gerokai prasčiau, jose ji gavo 2–3 kartus mažiau balsų. Nausėdai išskirtinai gerai sekėsi balsus rinkti kategorijoje, kuri į klausimą, ar sovietmečiu buvo geriau, atsako „nei taip, nei ne“.

6 lentelė. Rinkėjų socialiniai, demografiniai bruožai ir balsavimas pirmajame prezidento rinkimų ture (eilutės procentas)

	Skvernelis	Šimonytė	Nausėda
<i>Lytis</i>			
Vyras	19,8	28,6	51,5
Moteris	21,0	31,7	47,3
<i>Amžius</i>			
18–29	6,5	38,7	54,8
30–39	11,1	40,3	48,6
40–49	19,1	24,7	56,2
50–59	22,9	26,6	50,5
60 ir daugiau	28,7	27,8	43,5
<i>Tautybė</i>			
Lietuvis	19,1	32,1	48,8
Kita	37,8	6,7	55,6
<i>Sovietmečiu geriau</i>			
Sutinka	35,3	15,3	49,3
Nei taip, nei ne	22,8	16,7	60,5
Nesutinka	13,0	43,3	43,7
<i>Šeimos pajamos</i>			
Iki 300	22,2	23,3	54,4
301–500	24,3	33,0	42,6
501–800	21,2	29,5	49,2
801–1200	22,2	24,1	53,7
1 201 ir daugiau	14,2	37,3	48,5
<i>Išsilavinimas</i>			
Nebaigtas vidurinis	31,5	18,5	50,0
Vidurinis (profesinis)	23,4	26,0	50,6
Aukštasis	14,7	37,1	48,3
<i>Gyvenamoji vieta</i>			
Sostinė	11,5	41,0	47,5
Didmiestis	18,0	36,7	45,3
Miestas (daugiau kaip 2 000 gyv.)	21,8	22,4	55,8
Kaimas (iki 2 000 gyv.)	26,9	25,3	47,8
<i>Bažnyčios lankymas</i>			
Dažnai	21,4	31,0	47,6
Retai	20,7	28,5	50,8
Niekada	17,7	38,7	43,5

Be šių takoskyrų, abipusiuose ryšiuose dar buvo reikšmingi gyvenamosios vietos ir išsilavinimo kintamieji. Vėlgi, čia aiškesni skirtumai tarp rinkimų nelaimėjusių kandidatų elektoratų. Šimonytės palaikymas aukštesnio išsilavinimo grupėse didėja, o Skvernelio – mažėja. Panašiai yra su gyvenamąja vieta. Kaip ir buvo galima matyti iš agreguotų duomenų, Skvernelis daugiau balsų gauna mažiau gyventojų turinčiose vietose, o Šimonytė daugiau rinkėjų susilaukė sostinėje ir didmiesčiuose.

Įdomu, kad antrame ture reikšmingą ryšį (bent jau imant paprastą abipusę sąsają, be kontrolės kintamųjų) su balsavimu turinčių kintamųjų padaugėja: 6 iš 8 tirtų veiksnių (pateikti 6 lentelėje). Kaip galima matyti, taip yra dėl to, kad Šimonytė pritraukia labai mažai kai kurių grupių balsų. Nausėda renka daugumą visur – kaip ir galima tikėtis iš bendro rezultato, kuriame jo persvara buvo didelė (66,53 proc. balsų prieš Šimonytės 33,47 proc.). Tačiau tam tikrose kategorijose persvara yra kur kas didesnė nei kitose. Tai verta dėmesio.

Imant tris esmines takoskyras, antrame ture ryški tautybės įtaka – už Šimonytę balsavo labai maža nelietuvių dalis, net 96,9 proc. jų rinkosi Nausėdą. Sovietmečio takoskyros atveju, kaip ir pirmame ture, Šimonytė geriau pasirodė antisovietinių pažiūrų rinkėjų kategorijoje. Nausėda stipriai laimėjo – gavo daugiau nei 80 proc. sovietmetį vertinančių geriau ir neutralių grupių balsų. Galiausiai, imant amžių, išliko santykinai kiek geresnis Šimonytės pasirodymas tarp jaunesniųjų rinkėjų.

Panašiai kaip ir sovietmečio atveju, Šimonytei daug geriau sekėsi tik vienoje išsilavinimo grupėje – turinčiųjų aukštąjį. Tarp turinčių vidurinį ir mažesnę išsilavinimą dominavo Nausėda (85 proc. ir daugiau balsų). Kaip ir buvo galima tikėtis, jam susirinkus Skvernelio balsus, didžiausia persvara buvo kaimuose ir mažesniuose miestuose. Galiausiai, įdomu tai, kad antrame ture išryškėja, nors ir nestipriai, religinė takoskyra – Šimonytė daugiau balsų gauna grupėje, kuri niekada neina į bažnyčią. Galima kelti papildomą hipotezę, kad Šimonytei kainavo liberalus įvaizdis – tačiau tam reikia įvertinti ir vertybines takoskyras.

6 lentelė. Rinkėjų socialiniai, demografiniai bruožai ir balsavimas antrajame prezidento rinkimų ture (eilutės procentas)

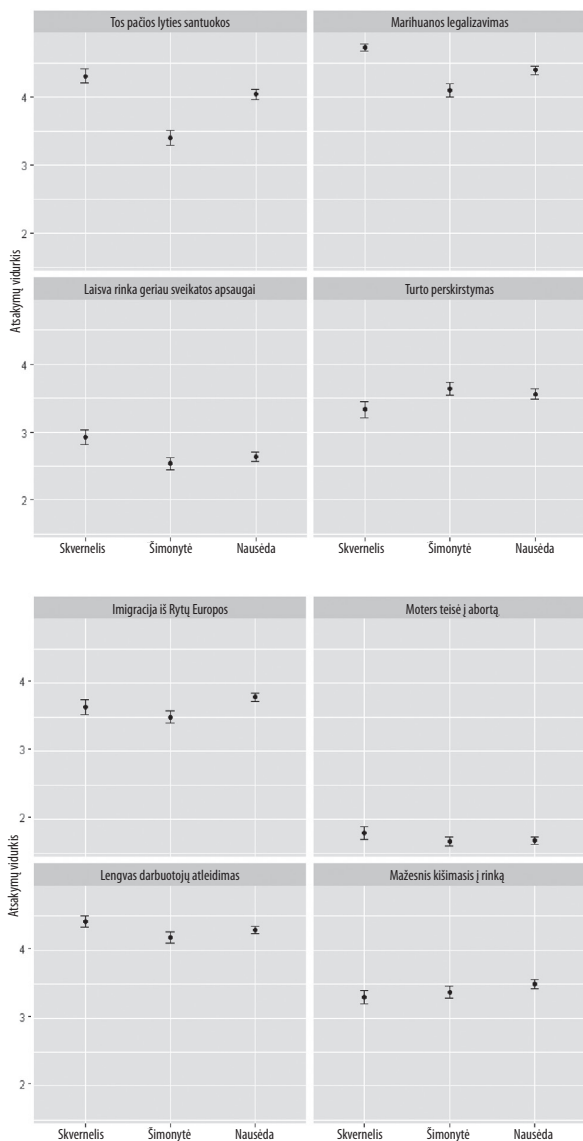
	Šimonytė	Nausėda
<i>Tautybė</i>		
Lietuvis	27,2	72,8
Kita	3,2	96,8
<i>Amžius</i>		
18–29	33,3	66,7
30–39	33,0	67,0
40–49	20,8	79,2
50–59	20,8	79,2
60 ir daugiau	22,5	77,5
<i>Sovietmetis</i>		
Buvo geriau gyventi	15,1	84,9
Nei taip, nei ne	11,5	88,5
Nebuvo geriau	36,1	63,9
<i>Bažnyčios lankymas</i>		
Dažnai	25,4	74,6
Retai	22,5	77,5
Niekada	36,1	63,9
<i>Išsilavinimas</i>		
Nebaigtas vidurinis	15,1	84,9
Vidurinis (profesinis)	11,5	88,5
Aukštasis	36,1	63,9
<i>Gyvenamoji vieta</i>		
Sostinė	34,4	65,6
Didmiestis	29,9	70,1
Miestas (daugiau kaip 2 000 gyv.)	22,5	77,5
Kaimas (iki 2 000 gyv.)	17,6	82,4

Rinkėjų elgsenos parlamento rinkimuose tyrimai rodo, kad lietuviams nėra būdingas nuoseklus ideologinis mąstymas. Kitaip tariant, jeigu vienos vertybės (pavyzdžiui, abortų draudimo) atžvilgiu laikomasi liberalaus požiūrio, tai lietuvis nebūtinai bus liberalus ir kitu klausimu (pavyzdžiui, tos pačios lyties santuokų). Visgi tam tikrų skirtumų, imant paskirus klausimus, yra, ir kai kurie jų susiję

su partijų pasirinkimu. Porinkiminėje apklausoje respondentų buvo teirautasi, kaip jie pagal skalę nuo 1 (visiškai sutinka) iki 5 (visiškai nesutinka) pritaria vertybiniams teiginiams. 4 pav. pateikti trijų pagrindinių kandidatų elektoratų atsakymų į po keturis klausimus vidurkiai atitinkamai socialinių ir ekonominių vertybių temomis. Visos klausimų formuluotės pateiktos straipsnio priede. Didesnis vidurkis rodo didesnę nesutikimą su atitinkamu teiginiu. Skalės vidurys yra 3, tai reikštų neutralią poziciją.

Socialiniais klausimais (4 pav. viršus) reikšmingų skirtumų tarp kandidatų rinkėjų yra, tačiau jie ne poziciniai, o laipsnio – kitaip tariant, visų kandidatų rėmėjai vidutiniškai linksta tą patį dalyką remti arba neremti, tačiau skiriasi pagal tai, kiek remia. Nėra skirtumų abortų klausimu – Skvernelio, Šimonytės ir Nausėdos rinkėjai visi aiškiai sutinka su moters teise į apsisprendimą (vidurkiai nesiekia 2). Nors visų kandidatų rėmėjai labiau nesutinka su tos pačios lyties santuokomis, Šimonytės mažiau (vidurkis 3,4) nei Nausėdos ir Skvernelio. Su marihuanos legalizavimu irgi nesutinka visi, tačiau Šimonytės rėmėjai vėl kiek mažiau (4,1), o Skvernelio – beveik visi visiškai nesutinka (4,7). Klausiami, ar reikėtų skatinti ukrainiečių ir baltarusių imigraciją į Lietuvą, visų kandidatų rėmėjai su tuo nesutinka, bet truputį skiriasi Šimonytės (kiek mažiau nesutinka) ir Nausėdos elektoratai.

Ekonominiais klausimais skirtumų mažiau. Visų kandidatų rėmėjai kiek labiau nesutinka su tuo, kad turtingiausiųjų turtas būtų perkirstytas skurdžiausiai gyvenantiesiems (vidurkiai 3,3–3,6), gana aiškiai nesutinka su tuo, kad įmonėms būtų leidžiama lengvai atleisti darbuotojus (4,2–4,4) ir kiek daugiau nesutinka su tuo, kad valstybė kuo mažiau kištųsi į ekonomiką (3,3–3,5). Vienas statistiškai reikšmingas skirtumas yra dėl klausimo apie sveikatos apsaugą: Skvernelio rinkėjai neturi aiškios nuomonės (vidurkis 2,9), o Šimonytės ir Nausėdos kiek daugiau rinkėjų laikosi nuomonės, kad sveikatos apsaugą geriau užtikrina laisvoji rinka.



4 pav. Balsavimas pirmajame prezidento rinkimų ture ir rinkėjų vertybės (atsakymų į klausimus vidurkiai)

2.4. Apibendrinantys modeliai

Iki šiol nagrinėjome veiksnius, susijusius su balsavimu 2019 m. Lietuvos prezidento rinkimuose, atskirai. Tačiau reikia įvertinti kintamųjų įtaką, viename modelyje kontroliuojant ir kitus – pavyzdžiui, gal kiek liberalesnes Šimonytės elektorato vertybes lemia didesnis šių rinkėjų išsilavinimas?

7 lentelė. *Rinkėjų elgsenos prezidento rinkimų pirmajame ture daugianarės logistinės regresijos modelių aiškinamoji galia*

Retrospektyvūs kintamieji	Socialiniai, demografiniai kintamieji	Vertybiniai kintamieji
Ekonomikos vertinimas	Lytis	Tos pačios lyties santuokos*
Korupcijos vertinimas	Tautybė*	Marihuanos legalizavimas*
Nelygybės vertinimas	Amžius	Imigracija iš Ukrainos ir Baltarusijos
Pasitenkinimas demokratija*	Sovietmečio vertinimas*	Moters teisė į abortą
	Šeimos pajamos	Laisva rinka užtikrina geresnę sveikatos apsaugą
	Bažnyčios lankymas	Turto perskirstymas iš turtingiausiųjų
	Išsilavinimas	Įmonėms leidžiama lengvai atleisti darbuotojus*
	Vietovės dydis	Valstybė turi kuo mažiau kištis į rinką
Nagelkerkės pseudo R kvadratas		
0,106	0,431	0,27

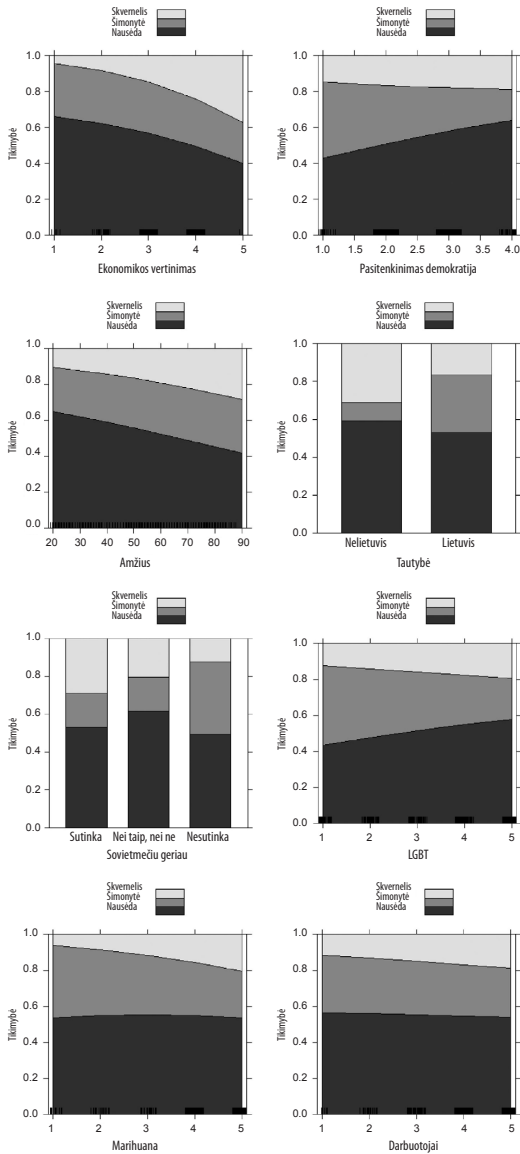
Priklausomasis kintamasis – pasirinkimas tarp Nausėdos (referentinė kategorija), Skvernelio ir Šimonytės. Žvaigždutės žymi statistiškai reikšmingus kintamuosius.

7 lentelėje pateikti kintamieji, kuriuos įtraukėme į daugialypės regresijos modelius. Šie modeliai siekia paaiškinti rinkėjų pasirinkimą

pirmajame ture, susiaurinus jį iki trijų pagrindinių kandidatų. Atskiri modeliai atitinka tam tikras kintamųjų grupes – retrospektyvusis balsavimas, socialiniai bei demografiniai ir vertybiniai kintamieji. Kadangi partinės tapatybės ir politinių simpatijų atveju priežastinis ryšys net ir teoriškai (ypač Lietuvos kontekste) gana komplikotas, šių kintamųjų į modelius netraukėme (kaip ir Sauliaus Skvernelio vyriausybės vertinimo, nes klausime buvo paminėtas kandidatas). Į retrospektyvų modelį papildomai įtraukėme pasitenkinimą demokratija. Žvaigždutės žymi statistiškai reikšmingus kintamuosius.

Sprendžiant iš pseudo R kvadratų, geriausiai pasirinkimą pirmajame ture paaiškino socialiniai ir demografiniai kintamieji, bet iš jų statistiškai reikšmingi čia yra tik du – tautybė ir sovietmečio vertinimas. Retrospektyvūs veiksniai, nepaisant Skvernelio dalyvavimo, pasirinkimą paaiškino nedaug, tačiau statistiškai reikšmingas buvo pasitenkinimo demokratija kintamasis. Galiausiai, iš vertybinių kintamųjų reikšmingi yra teiginiai apie tos pačios lyties santuokas, marihuanos legalizavimas ir tai, ar įmonėms turėtų būtų leidžiama lengvai atleisti darbuotojus. Minėtus kintamuosius sudėjome į vieną bendrą daugianarės logistinės regresijos modelį, kurio vizualizacija pateikta 5 pav. Papildomai dar įtraukėme ekonomikos vertinimą ir amžių, kurie nebuvo reikšmingi pastaruosiuose modeliuose, tačiau pasitvirtino ankstesnėse rinkiminio elgesio Lietuvoje studijose. Stulpeliai čia rodo konkrečios visuomenės grupės tikimybę balsuoti už konkretų kandidatą, kontroliuojant kitus šio modelio veiksnius.

Įdomu, kad šį kartą, kontroliuojant įvairių grupių veiksnius, statistiškai reikšminga tampa ekonomikos vertinimo ir amžiaus įtaka, o du vertybiniai veiksniai – marihuanos legalizavimo ir lengvo darbuotojų atleidimo klausimai – praranda reikšmingumą. Iš spėjamų tikimybių matyti, kad galutiniame modelyje geresnis ekonomikos vertinimas vis dėlto didina tikimybę balsuoti už Skvernelį ir mažino – už Nausėdą. Įdomu, kad demokratijos vertinimas nėra susijęs su balsavimu už Skvernelį, tačiau paaiškina tikimybę balsuoti už kitus du kandidatus. Kuo žmogus mažiau patenkintas demokratija, tuo didesnė tikimybė



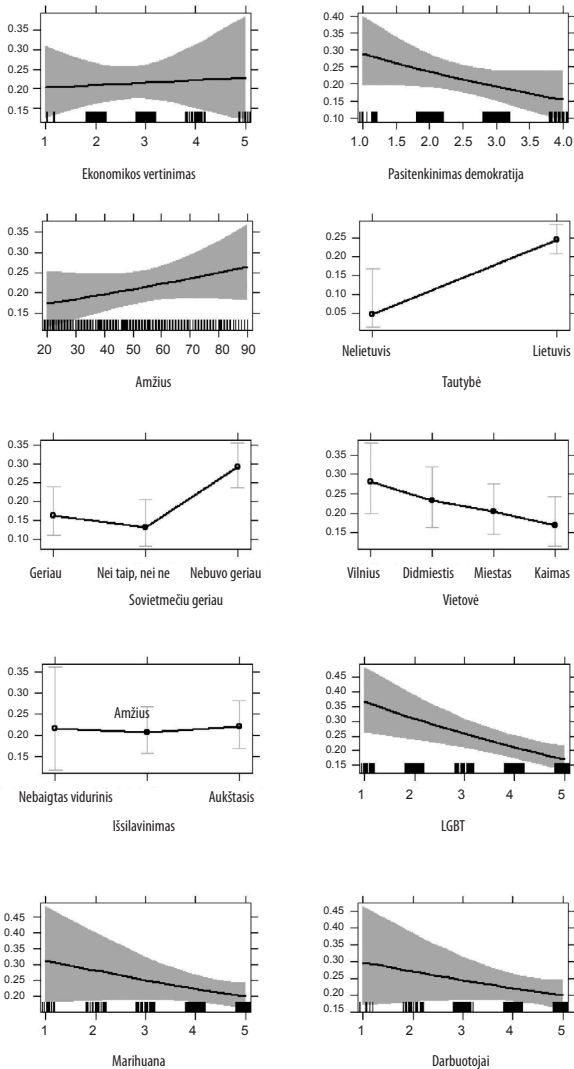
5 pav. Balsavimo už tris pagrindinius kandidatus prezidento rinkimuose daugianarės logistinės regresijos rezultatai (nepriklausomųjų kintamųjų poveikis spėjamai tikimybei balsuoti už kiekvieną kandidatą)

balsuoti už Nausėdą ir mažesnė – balsuoti už Šimonytę. Panašu, kad, kaip nepartinis atstovas, Nausėda buvo dviguba opozicija. Jis sutraukė ekonomika nepatenkintųjų balsus opozicijoje prieš valdančiųjų atstovą Skvernelį ir demokratija nepatenkintųjų balsus opozicijoje prieš Šimonytę.

Galutiniame modelyje reikšmingi visi socialiniai ir demografiniai veiksniai, kurie pasitvirtino šiose studijose. Buvimas nelietuviu ir geresnis sovietmečio vertinimas didina tikimybę balsuoti už Skvernelį, o buvimas lietuviu ir prastesnis sovietmečio vertinimas – už Šimonytę. Nausėda šių abiejų kintamųjų atžvilgiu gana gerai pasirodo visose kategorijose. Vyresnis amžius didina tikimybę balsuoti už Skvernelį ir mažina – už Nausėdą. Įdomu, kad galutiniame modelyje, kontroliuojant kitus veiksnius (tikėtina – visų pirma sovietmečio, nes jaunesnės kartos jį blogiau vertina), amžiaus paskata balsuoti už Šimonytę sumažėja. Galiausiai, iš vertybių reikšmingas lieka klausimas dėl tos pačios lyties asmenų santuokų. Liberalesnis požiūris į jas visų pirma gerokai mažina tikimybę balsuoti už Skvernelį.

O kaip dėl antrojo turo? Atlikome analogiškus skaičiavimus (tik šį kartą naudodami paprastą dvinarę logistinę regresiją), kaip pirmam turui skirtoje 7 lentelėje, ir gavome gana panašius rezultatus. Esminis skirtumas buvo tai, kad iš socialinių ir demografinių veiksnių (be tautybės ir sovietmečio vertinimo) reikšmingais dar tapo išsilavinimas ir vietovės dydis. Bet, skirtingai nei atskirame pirmojo turo modelyje, šį kartą nebuvo reikšmingas vertybinis klausimas apie darbuotojų atleidimą. Pirmajame ir antrajame ture įtakos turėjusius veiksnius sudėjome į bendrą modelį, kurio rezultatai (išreikšti kaip spėjamos tikimybės balsuoti už Šimonytę) pateikti 6 pav. Dėl palyginamumo papildėme jį amžiumi ir ekonomikos vertinimu.

Galutiniame antrojo turo modelyje retrospektyvūs kintamieji nėra reikšmingi: į antrąjį turą nepatekus valdžios kandidatui, jie didesnės įtakos rinkėjų elgsenai nebedarė. Toliau reikšmingi išlieka sovietmečio vertinimo ir tautybės kintamieji: balsavimo už Šimonytę tikimybė labai maža tarp tautinių mažumų ir santykinai gerokai



6 pav. Balsavimo antrajame prezidento rinkimų ture logistinės regresijos rezultatai (nepriklausomųjų kintamųjų poveikis spėjamai fikimybei balsuoti už Ingridą Šimonytę)

didesnė tarp manančiųjų, kad sovietmečiu gyventi nebuvo geriau. Įdomu, kad, skirtingai nei antrojo turo bendrame modelyje, amžius nėra reikšmingas, o vietovė tampa reikšminga – itin maža tikimybė balsuoti už Šimonytę buvo kaimo (mažiau nei 2 tūkstančiai gyventojų) vietovėse. Galiausiai, kaip ir pirmajame ture, reikšminga liko tos pačios lyties santuokų vertybinė takoskyra – einant nuo visiškai sutinkančių iki visiškai nesutinkančių, balso už Šimonytę tikimybė sumažėja apie du kartus.

Išvados

Nors naujausios rinkiminės studijos suteikė daug informacijos apie Lietuvos rinkėjų elgseną Seimo rinkimuose, prezidento rinkimai, ypač pastarąjį dešimtmetį, buvo gana apleisti. Šiuo straipsniu žengiamas pirmas žingsnis mažinant šią nežinomybę. Prezidento rinkimai pas mus yra pirmaeiliai, prezidentas turi reikšmingų galių, daro įtaką vyriausybės formavimui ir užsienio politikai, todėl rinkiminio elgesio tyrimai jų ignoruoti negali. Straipsnyje buvo tikrinama, kaip pagrindinės rinkėjų elgsenos teorijos padėjo paaiškinti lietuvių pasirinkimą pirmajame ir antrajame 2019 m. prezidento rinkimų turuose.

Sužinojome, kad Seimo rinkimuose stipriausiai veikiančios socialinės takoskyros, tautybė ir sovietmečio vertinimas, buvo susijusios su balsavimu ir 2019 m. prezidento rinkimuose. Buvimas nelietuviu itin didino tikimybę balsuoti už Saulių Skvernelį (mažino už Ingridą Šimonytę), kaip ir geresnis sovietmečio vertinimas (už Šimonytę atvirkščiai). Antrajame ture Skvernelio balsams perėjus laimėtojujui Gitanui Nausėdai, konservatorių kandidatės elektoratas liko apribotas – už ją balsavo labai mažai tautinių mažumų atstovų ir vertinančiųjų sovietmetį neutraliai ar pozityviai, šiose grupėse Nausėda dominavo. Pirmajame ture matėsi ir amžiaus įtaka, ypač Skvernelio balsams: didėjo tikimybė, kad už jį balsuos vyresni rinkėjai.

Nors ankstesnės Lietuvos rinkimų studijos nerodė didelės vertybių perskyros įtakos, 2019 m. prezidento rinkimai galbūt žymi verty-

bių politikos pradžią. Kandidatų elektoratai nesiskyrė pagal pozicijas (kad vienas būtų aiškiai „už“ ar „prieš“ konkrečią vertybę), tačiau tos pačios lyties santuokų klausimas buvo reikšmingai susijęs su tikimybe balsuoti už kandidatus: ji gerokai didesnė už Šimonytę tarp rėmėjų, o tikimybę balsuoti už Skvernelį didino nesutikimas su tokiais santuokomis. Tai daugmaž atitiko ir pačių kandidatų pozicijas. Antroje pusėje šis klausimas išliko reikšmingas kontroliuojant kitką, už Šimonytę daugiau balsavo liberalių pažiūrų rinkėjai.

Kiek silpniau, nei buvo galima tikėtis rinkimuose dalyvaujant valdančiosios daugumos atstovui, veikė retrospektyvusis balsavimas. Visgi pirmojo turo bendrame modelyje matyti, jog kiek padidėja tikimybė, kad už Skvernelį balsuos tie, kurie manė, jog ekonomika Lietuvoje gerėjo. Įdomu, kad daugiau nepatenkintųjų ekonomika atitenka Nausėdai. Maža to, didėjo tikimybė, kad už jį balsuos ir nepatenkintieji demokratijos veikimu. Šiuo aspektu balsavimas už Nausėdą kiek primena valstiečių fenomeną 2016 m.: ekonominis nepasitenkinimas atstumia rinkėjus nuo valdančiųjų, tačiau politinis nepasitenkinimas užkerta kelią rinktis tradicinės opozicijos, šiuo atveju konservatorių, kandidatą.

Apskritai verta pažymėti, kad socialiniai ir vertybiniai kintamieji daro kiek mažiau įtakos balsavimui už Nausėdą – išrinktas prezidentas panašiai remiamas daugelio socialinių kategorijų. Atsižvelgiant į tai, kad Skvernelis nepateko į antrą turą, kuriame Šimonytė pralaimėjo didele persvara, ši analizė rodo: prezidento rinkimuose kandidato politiškumas, orientavimasis į konkrečias visuomenės grupes tikėtinai yra minusas.

Literatūra

- Abramowitz A. I., Webster S., „The Rise of Negative Partisanship and the Nationalization of U.S. Elections in the 21st Century“, *Electoral Studies* 41, 2016, p. 12–22, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2015.11.001>.
- Achen C. H., Bartels L. M., *Democracy for Realists*, Princeton: Princeton University Press, 2016.

- Ališauskienė R., „Politinės nuostatos ir rinkimai Lietuvoje“, *Politologija* 2 (18), 2000, p. 3–24.
- Ališauskienė R., „Prezidento rinkimai '97: rinkėjų nuostatos ir ketinimai“, *Politologija* 2 (12), 1998, p. 3–22.
- Andrews J. T., Bairett R. L., „Measuring Executive Power“, *Working Paper*, 2019.
- Campbell A., Converse P. E., Warren E. M., Stokes D., *The American Voter*, New York: John Wiley and Sons, 1960.
- Elgie R., red., *Semi-Presidentialism in Europe*, Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Elgie R., Bucur C., Dolez B., Laurent A., „Proximity, Candidates, and Presidential Power: How Directly Elected Presidents Shape the Legislative Party System“, *Political Research Quarterly* 67 (3), 2014, p. 467–477, <https://doi.org/10.1177/1065912914530514>.
- Elgie R., Moestrup S., Wu Y., red., *Semi-Presidentialism and Democracy*, New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Elgie R., *Semi-Presidentialism: Sub-Types and Democratic Performance*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Gougou F., Persico S., „A New Party System in the Making? The 2017 French Presidential Election“, *French Politics* 15 (3), 2018, p. 322–339, <https://doi.org/10.1057/s41253-017-0044-7>.
- Jastramskis D., „Šališkumo problematika nacionaliniuose dienraščiuose 2004 m. Lietuvos Prezidento rinkimų kampanijos metu 2008“, *Žurnalistikos tyrimai* 1, 2008, p. 5–24.
- Jastramskis M., red., *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Ramonaitė A., red., *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Jastramskis M., „Explaining the Success of Non-partisan Presidents in Lithuania“, *East European Politics*, rengiama publikacijai, 2020.
- Jastramskis M., „Pralaimėjimas, prilygintas laimėjimui: gero Andriaus Kubiliaus vyriausybės partijų pasirodymo Seimo rinkimuose priežastys“, *Politologija* 1 (73), 2014, p. 33–66, <https://doi.org/10.15388/polit.2014.1.2994>.
- Jastramskis M., Kuokštis V., Baltrukevičius M., „Retrospective Voting in Central and Eastern Europe: Hyper-accountability, Corruption or Socio-economic Inequality?“, *Party Politics*, 2019, p. 1–13, <https://doi.org/10.1177/1354068819880320>.
- Kavaliauskaitė J., „Simpatijų politiniams lyderiams galvosūkis: ar svarbios asmeninės politikų savybės?“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 179–201.
- Klašnja M., „Corruption and the Incumbency Disadvantage: Theory and Evidence“, *The Journal of Politics* 77 (4), 2015, p. 928–942, <https://doi.org/10.1086/682913>.

- Lewis-Beck M., Jacoby W. G., Norpoth H., Weisberg H. F., *The American Voter Revisited*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2008.
- Lewis-Beck M. S., red., *The French Voter: Before and after the 2002 Elections*, Houndmills: Basingstoke, 2004.
- Lewis-Beck M. S., Stegmaier M., „The VP-function Revisited: A Survey of the Literature on Vote and Popularity Functions after over 40 Years“, *Public Choice* 157 (2/3), 2013, p. 367–385, <https://doi.org/10.1007/s11127-013-0086-6>.
- Lewis-Beck M. S., Stegmaier M., „Economic Determinants of Electoral Outcomes“, *Annual Review of Political Science* 3, p. 183–219.
- Mayer N., „From Jean-Marie to Marine Le Pen: Electoral Change on the Far Right“, *Parliamentary Affairs* 66 (1), 2013, p. 160–178, <https://doi.org/10.1093/par/gss071>.
- Platakis T., „Prezidento rinkimų politinės preferencijos geografija“, *Tiltai* 1, 2004, p. 37–46.
- Ramonaitė A., Jastramskis M., „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 126–144.
- Ramonaitė A., Jastramskis M., „The Logic of “Floating”: Individual Electoral Volatility in Lithuania“. Rengiama publikacijai, 2019.
- Ramonaitė A., *Posovietinė Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Raunio T., Sedelius T., „Shifting Power-Centres of Semi-Presidentialism: Exploring Executive Coordination in Lithuania“, *Government and Opposition* 54 (4), p. 637–660, <https://doi.org/10.1017/gov.2017.31>.
- Raunio T., Sedelius T., *Semi-Presidential Policy-Making in Europe: Executive Coordination and Political Leadership*, Cham: Palgrave Macmillan, 2020.
- Reif K., Schmitt H., „Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results“, *European Journal of Political Research* 81 (1), 1980, p. 3–44, <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x>.
- Roberts A., „Hyperaccountability: Economic Voting in Central and Eastern Europe“, *Electoral Studies* 27 (3), p. 533–546, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2008.01.008>.
- Sedelius T., „The Tug-of-War between Presidents and Prime Ministers: Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe“, *Örebro Studies in Political Science* 15, 2006.
- Sikk A., Hanley S., „Economy, Corruption or Floating Voters? Explaining the Breakthroughs of Anti-establishment Reform Parties in Eastern Europe“, *Party Politics* 22 (4), 2016, p. 522–533, <https://doi.org/10.1177/1354068814550438>.
- Unikaitė I., „Negatyvumas Lietuvos prezidento rinkimų kampanijose: mobilizuoja ar demobilizuoja rinkėjus?“, *Politologija* 1 (49), 2008, p. 121–125.

Priedas

Vertybinių nuostatų klausimai pagal dimensijas

Ekonominiai klausimai	Kryptis
Tos pačios lyties asmenų poros turi turėti tokias pat teises tuoktis kaip ir heteroseksualios poros	Liberalumas
Marihuanos vartojimas laisvalaikio tikslais turi būti legalizuotas	Liberalumas
Reikia skatinti ukrainiečių ir baltarusių imigraciją į Lietuvą	Liberalumas
Moterys turi turėti teisę laisvai apsispręsti aborto klausimu	Liberalumas
Moraliniai klausimai	Kryptis
Laisva rinka užtikrina geresnę sveikatos apsaugos sistemos veikimą	Dešinė
Turtingiausiųjų turtas turėtų būti perskirstytas skurdžiausiai gyvenantiems	Kairė
Įmonėms turi būti leidžiama lengvai atleisti darbuotojus	Dešinė
Valstybė turėtų kiek įmanoma mažiau kištis į ekonomiką	Dešinė